

MUINSUSKAITSERAAMAT 2010

MÕISA-AASTA / TARTU MÄNGUASJAMUSEUMI TEATRIMAJA /
PÄRNU VALLIKÄÄR / LINNAMILJÕÖ / AMANDUS ADAMSONI SUVEATELJEE / HAAPSALU PROMENAAD /
TAPEETIDE RESTAUREERIMINE / AJALOOLISED LINNAMAASTIKUD

EESTI SUUNAB MAAILMA PÄRANDIPOLIITIKAT 2010–2013

Kui meil siin kodukamaral tundub, et muinsuskaitse ei ole vähemalt eelarve eelistuste järgi riigi jaoks oluline, siis rahvusvahelisel tasandil usaldab riik oma eksperte väga kõrgelt: Eesti on maailmapärandi komitee täieõiguslik liige aastateks 2010–2013. Tõele au andes tuleb muidugi tunnistada, et pääs 21 riigist koosnevasse maailma muinsuskaitset tiptasemel suunavasse organisatsiooni on siiski pigem Välisministeeriumi rahvusvahelistesse organisatsioonidesse kandideerimise n-õ riikliku plaani ja eduka poliitilise lobitöö saavutus.

Konkureerimisel andis enesekindlust teadmine, et meil on maailmale pakkuda kogemusi praegu olulistel rahvusvahelise pärandikaitse teemadel: Eesti Kunstiakadeemia professor Mart Kalm on 20. sajandi arhitektuuri spetsialist, kes lisaks akadeemilisele taustale on muinsuskaitse nõukogu ja arhitektuuri ekspertnõukogu liikmena kokku puutunud ka mälestiste haldamisega. Looduspärandit esindav Keskkonnaministeeriumi looduskaitseosakonna peaspetsialist Urve Sinijärv on tegelenud pärandmaastikega, tema peamine huviala – pargid – on aga sõna otseses mõttes segapärand (kultuur+loodus) ehk loodus- ja muinsuskaitset ühendav lüli.

Lisaks nimetatutele olid Kultuuriministeeriumi moodustatud töörühmas Margit Siim (UNESCO Eesti Rahvuslik Komisjon), Ülle Reier (Tartu Ülikool), Liina Jänes ja allakirjutanu (Tallinna Kultuuriväärtuste Amet). Samuti Eesti suursaadik Prantsusmaal ja UNESCOs Margus Rava. Koduste jõududena toetasid esimese koosoleku ettevalmistamist Anneli Randla (Eesti Kunstiakadeemia), Robert Treufeldt ja Kaire Tooming (Eesti ICOMOS), Ants Kraut ja Madis Tuuder (Muinsuskaitseamet) ning Nele Ingerpuu (Tartu Ülikooli Loodusmuuseum).

Eesti tähelelnule UNESCOs andis võimsa stardi Eesti ekspertide Kristin Kuutma ja Margit Siimu töö vaimse kultuuripärandi komitee esimeses koosseisus aastatel 2007–2010. Eesti on vaimse pärandi nimekirjas hästi esindatud: kui maailmapärandi nimistu 911 kandest esindavad Eestit vaid Tallinna vanalinn ja Struve meridiaanikaar, siis vaimse pärandi nimekirja 232 kandest on Eestiga seotud tervelt kolm: laulu- ja tantsupeod, seto leelo ja Kihnu kultuuriruum.

KOMITEE

Maailemapärandi komitee liikmed valitakse kõigi konventsiooni ratifitseerinud 189 riigi seast ja konkurents on tihe. UNESCO mõistes on maailm jagatud viieks: Euroopa ja Põhja-Ameerika, Aafrika, Aasia ja Vahemere maad, araabiamaad ja Ladina-Ameerika koos Kariibi mere maa-

dega. Piirkonnad jagunevad omakorda valimisgruppideks. Komitee algusaegadel piirati liikmeks oleku aega kuue aastaga, kuid uuel sajandil kestab liikmelisus neli aastat: iga kahe aasta tagant vahetatakse välja kas 9 või 12 liiget. Konkureerida tuleb esmalt oma valimisgrupi maadega. 2010 kandideerisid meie valimisgrupist ehk sisuliselt Ida-Euroopast Bosnia-Hertsegoviina, Bulgaaria, Horvaatia, Eesti, Ungari ja Venemaa. Eelvoorust sai piirkonnale eraldatud koha Venemaa, Eesti pääses komiteesse veel tihedamas sõelas valimiste üldvoorus. Lisaks meile ja meie idanaabrile valiti seekord komiteesse Lõuna-Aafrika Vabariik, Tai, Prantsusmaa, Šveits, Kambodža, Araabia Ühendemiraadid, Etioopia, Mehhiko, Iraak ja Mali. Eelmistest valimistest olid komitees ees ootamas Austraalia, Rootsi, Bahrein, Barbados, Brasiilia, Hiina, Egiptus, Jordaania ja Nigeeria.

TÖÖKORRALDUS

Maailemapärandi komitee koguneb üks kord aastas, vahepealsel ajal aetakse asju peamiselt UNESCO saadikute vahendusel. Eestit esindas seni meie suursaadik Prantsusmaal, alates 2011. aastast loodi juurde uus saadikukoht, kes esindab Eestit nii UNESCOs kui ka OECD-s.

Igapäevaselt korraldab rahvusvahelist muinsuskaitsetööd Maailemapärandi Keskus, kes valmistab ette ka kõik materjalid komitee tööks. Komitee koguneb jaanipäeva paiku kümne päeva pikkuseks sessiooniks. Enamasti on istungi korraldajamaa ka komitee liige. Olgugi et istung tähendab 800-1000 külalist ja võimsat meediatähelepanu, käib selle korraldamine suurele osale riikidest, sealhulgas ka Eestile, üle jõu, sest kulud, nagu ruumide rent, tehnika, pidev sünkroontõlge mitmesse keelde, dokumentide trükkimine ja muu jääb rahaliselt suuresti korraldajariigi kanda. Valmisolek peab olema täiuslik, sest kultuuride erinevuse tõttu kipuvad istungid kohutavalt venima. Nii oli 2010. aasta koosolekul Brasiilias tavapärase, et hommikul kell 8 alanud tööpäev kestis õhtu kümneni, lisaks võeti ajahädas ära komitee liikmetelt nende ainuke töövaba ja kohapeal ringi vaatamiseks mõeldud päev. Sellest kõigest hoolimata korraldati ühel õhtul veel ka nn ööistung.

Komitee töös on hulk tavapärasest bürokraatiast: aruanded ja eelarve. Viimane on paraku napimast napp. UNESCO suuremad programmid toimuvad doonorriikide, nagu Norra, Kanada, Jaapan, Holland jt toel.

Sisuline töö on aga väga põnev, sest avardab mitte ainult teadmisi pärandi ja kultuuride kohta, vaid ka rahvusvaheliste suhete ja poliitiliste mängude kohta.

Kuus nädalat enne istungit saadetakse komitee liikmetele laiali istungi materjalid, mille on läbi töötanud Maailmapärandi Keskuse ja selle ametlike ekspertorganisatsioonide ICOMOSi, ICCROMi ja IUCNi asjatundjad, ning valmistanud ette lõppotsuse ettepanekud ja mahukad seletuskirjad. Lisaks missioonide raportid, riikide enese-kiidulaulud ja ekspertide kriitika. Materjale on sõna otseses mõttes tuhandeid lehekülgi.

PROBLEEMNE PÄRAND

Sisulise töö alustab juba nimekirja kantud paikade ülevaatus, komitee ette jõuavad siiski vaid need, kus on tõsiseid probleeme. Paraku on neid tugev neljandik nimekirjast. 2010. aastal näiteks 37 loodus-, 5 sega- ja 74 kultuuripärandi objekti. Lisaks on koostatud eraldi ohustatud pärandi nimekiri, kus 2010. aastal oli 15 looduspärandi ja 16 kultuuripärandi objekti. Esmalt viimastest. Kultuuripärandi nimekirjas olid peaaegu kõik ohud tekitanud inimene, ainuke erand oli Bami linn Iraanis, mis kannatas 2003. aastal maavärinas. Kuue paiga hädad võib otseselt seostada sõjalis-poliitiliste konfliktidega: Iraagis ja Afganistanis kaks paika, Jeruusalemma linn ja Serbia kirikud Kosovos. Silmatorkav osa ohustatud pärandist asub islamimaades: lisaks nimetatutele ka Jeemen, Egiptus, Pakistan. Teine suurem ohustatud kant on Lõuna- ja Ladina-Ameerika: Tšiili, Peruu, Venetsueela. Looduspärandi poole peal domineerivad selles nimekirjas Aafrika riigid.

Olgugi et ohustatute nimekirjas on paiku, mille haldamisel võib ette heita hoolimatust, teadmatust ja ükskõiksust, püütakse ikkagi hoida joont, et tegu ei ole häbipostiga, vaid probleemidele rahvusvahelise tähelepanu pööramise vahendiga. Seitse murelast, sh mitmed sõjakoldes paiknevad mälestised võetigi maailmapärandi nimekirja juba ohustatuna, et tagada rahvusvahelist vastutust. Teisalt kasutatakse ohustatud pärandi nimekirja siiski vastuolulise ähvardusena: nii mitmegi jälgimise all oleva paiga puhul – lähematest näidetest Istanbul, Kiiev, Peterburi, Tbilisi, Baikal jne – oli ekspertorganisatsioonide ja maailmapärandikeskuse lõppotsuse ettepanekus hoiatus, et kui nõudeid ei täideta, kantakse objekt ohustatud pärandi nimekirja. Mõnel pool on pärand tõsiselt ohus, aga Tallinn sai näiteks 2008. aastal hoiatuse selle eest, et tegemata oli reaalselt kaitset vähe mõjutav kaitsekorralduskava. Ähvarduste tulemus on ühene: nii juba ohustatud kui ka ohustatuse ohuga riigid panevad kõik rattad käima, et sinna nimekirja mitte sattuda. Väga jõulise lobitöö tulemusena arvati tänava ohustatute seast välja näiteks haruldase looduskoozlusega Galapagose saar, mida ohustab ekspansivne meresõit ja areng, kuigi kõigile saalisviibijatele oli selge, et saare tulemuslik kaitse oli veel ebareaalne.

POLIITILINE MÄNG

Juba Galapagose hääletusel sai selgeks jõudude poliitiline vahekorraldus ja meetodid oma tahtmise läbisurumiseks.

Üldiselt püütakse UNESCOs teha konsensuslikke otsuseid, kuid sel komitee istungil tuli päris palju kasutada hääletamist, et kuidagigi vastu astuda mõnede riikide diktaadile. Õige mitu korda nõuti lausa salajast hääletust, mille tulemused erinesid märkimisväärselt eelnevate sõnavõtude üldisest meelsusest. IUCNi soovitus jätta Galapagos ohustatud pärandi nimekirja, et tagada rahvusvahelist vastutust, järgisid vaid Eesti, Rootsi, Šveits, ja Bahrein. Ja nii jäi ka edaspidi: Eesti, Rootsi ja Šveits jäid toetama eksperte ning demokraatlikku asjaajamistava, Prantsusmaa ja Austraalia valisid pooli vastavalt hetkeolukorrale. Nn BRIC riigid Brasiilia, Venemaa ja Hiina kurnitasid aga selgelt oma positsiooni komitees, mätsides kinni koduseid probleeme ja vastandudes heale tavale mitte esitada nimekirja uusi ühikuid oma liikmelisuse ajal. Just viimased korraldasid komitee ajaloos pretsedendituid allkirjade kogumisi otsuse eelnõude muutmiseks ja käisid mõjutamas teiste riikide delegatsioone.

Enamikke delegatsioone juhtisid diplomaadid, meie oma oli pealtnäha erandlikult eksperdikeskne. Siiski juhendas meid selles poliitilises pokkeris siis veel suursaadikuna töötanud Margus Rava, tema esindas Eestit ka nn tagatoopoliitikas. Valida oli huvidepõhise ja väärtuste-põhise poliitika vahel. Valisime viimase ja olgugi et jääme vähemusse, lihtsustas see meie olukorda: peale mõningaid katseid jäeti meid rahule ega mahitatud erinevatesse sobingutesse. Ekspertorganisatsioonidega nõustumine oli ka meie suurim puudujääk ettevalmistustes: me polnud kodus valmis mõelnud plaani B ehk seda, mida teha, kui ekspertide arvamus maha hääletatakse. Aga seda juhtus sageli. Oma osa siin on maailma muinsuspoliitika igikestval ida-lääne vastuolul. Teatavasti lähtub suur osa hartasid ja konventsioone euroopalikust ja konservatiivsest, säästlikku arengut ja autentsust kaitsvast mõtteviisist. Istungil kasutatud retoorika oli siiski pigem poliitiline kui sisuline, stiilis „ärge teie, lääne inimesed, tulge meid õpetama”.

Kokkulepeteni laskuti ennekõike uute paikade maailmapärandi nimekirja kandmise tõttu. Kohati tundus, nagu oleks tegemist olümpiamängude medalijahiga: mida rohkem, seda uhkem. Kuna pävakord on üles ehitatud nii, et uute paikade nimetamine tuleb pärast nimekirjas olevate ülevaatus, saab toetuse lubamisega mõjutada ka eelmiste küsimuste hääletust. Ekspertorganisatsioonid manitsesid korduvalt mitte võtma nimekirja kohti, mis jõuavad tõenäoliselt kohe probleemsete nimekirja, aga see ei heidutanud. Esimese ehmatus saime, kui komitee, seega ka Eesti, kiitis sisuliselt heaks suurte kivisõemaardlate rajamise Mapungubwe kultuurmaastikul Lõuna-Aafrikas. Sealt edasi keskendusime kiirreageerimisele. Ausalt öeldes olid probleemid enamasti sellised, mille peale kodus ei oskakski tulla. Oleme ju küll arendussurvega harjunud, aga maailm pakkus veel karmimaid üllatusi. Väga piinlikud hetked tekkisid näiteks, kui hiinlased üritasid poole võrra vähendada 2006. aastal kaitse alla võetud looduskaitseala piire, sest nüüd taheti hakata maavarasid kaevama. Venemaa arvates on täitsa normaalne suunata

tselluloosi tootmisjäädid maailma kõige olulisemasse magevee reservuaari Baikali järve. Mitte ainult et komitee liikmesriik ajas naerma oma jutuga „maailma kõige karmimatest” saastanormidest, vaid nad olid ka mitu aastat IUCN-ile valetanud, et tehas seisab.

Väga suurelt üldistades võib öelda, et suurriikide peamine probleem on saastamine, arenevate riikide, endiste kolooniate ja liiduvabariikide probleem kontrollimatu arendus, autentsuse asemel n-ö vana ainetel ülesehitus ja Euroopa vanades linnades pilvelõhkujate püstitamine. Reaktsioone oli erinevaid: kui Köln tühistas mõne aasta eest toomkiriku vaadeldavuse kaitseks kõrghooneid lubava planeeringu, siis Peterburi tegi ettepaneku lõigata ajaloolist linna siluetti varjava Okhta torni alune maa muinsuskaitsealast välja, just nagu muudaks see torni nähtamatuks.

Igal aastal on teemasid, mis on täiesti avalikult poliitilised: juba aastaid veeretatakse nagu kuuma kartulit Jeruusalemma linna ja Kosovos paiknevate Serbia kirikute teemasid. Uue teemana on päevakorral Preah Viheari tempel Tai ja Kambodža piiril. Olgugi et need on komitee päevakorras, toimuvad arutelud väga kõrgel poliitilisel tasemel suletud uste taga ja komitee ette tuuakse vaid otsus. Üldjuhul tähendab otsus seda, et midagi ei otsustata. Aga suletud uste taha tipp-poliitikat korraldama jagus eestlasigi: UNESCO peadirektori büroos tol hetkel töötanud Krista Pikkat.

UUED KANDED

Tõeline lehmakauplemine on aga uute objektide vastuvõtt. Maailmapärandit peetakse UNESCO ettevõtmistest üheks edukamaks: esiteks on tegu populaarse konventsiooniga, teiseks aga ka selle pärast, et komitee on alla andnud vaid kahel korral: nimekirjast arvatil välja oorüksite kaitseala Omaanis 2007. aastal ja Dresdeni linn koos

Elbe oruga 2009. aastal. Aga nimekiri kasvab kiiresti, praegu on seal 704 kultuuri-, 180 loodus- ja 27 segapärandi objekti kokku 151 riigist. Nii uhkuse kui murega oodatakse 1000 piiri ületamist. Ametlikult on mindud uute kohtade nimetamisel palju rangemaks. Nimekiri peaks ideaalis kajastama kõiki maailma arenguetappe ja seda mõjutanud sündmusi. Varasemate n-ö maailma-imede nimetamise kõrval kanti 2010. aastal nimekirja näiteks Bikini atoll kui külma sõja ja Austraalia vangide jaotuslaagrid kui Euroopa ekspansiooni ja maakera kukla-polee asustamise tunnismärgid. Nimekirja paisudes üritatakse vältida kordusi, ometi esitab juba 35 mälestisega esindatud Prantsusmaa pea iga aasta mõne keskaegse katedraaliga linnasüdame ja 40 paigaga Hiina ei häbene esitada mäestikku, mille väljapaistva väärtuse moodustavad „punased kaljud, rohelist metsad ja valged pilved”. Üsna jahmatav oli võõrustajamaa linnakese São Cristóvão keskväljaku ja Vietnamis Thang Longi kindluse surumine maailmapärandi nimistusse. Mõlemad on küll huvitavad kohad, kuid nende väärtuse ülemaailmsus, mis tuleb vastuvõtmisel defineerida, on küll enam kui küsitav. Ekspertorganisatsioonid olid selliste korralikult läbimõtlemata paikade vastuvõtmisest nii häiritud, et keeldusid omalt poolt seda sõnastamast.

Nagu eelpool mainitud, hoidis Eesti delegatsioon ennast rootslaste ja šveitslastega sama – autentsust, vastutustunnet ja apoliitilisust väärtustava – joone peal. Eri küsimustes oli meil veel erinevaid liitlasi. Võõrastav oli jälgida, kuidas poliitika rullis üle asjatundjate arvamusest. Vaatlejate sõnul ei ole niivõrd poliitilist komitee istungit varem olnud. Arvan siiski, et võime oma esimese istungiga vägagi rahul olla: Eesti sai korduvalt ja siiralt kiita asjatundlikkuse ja sirgeselguse eest ja selle eest, et jäime truuks konventsiooni ja selle rakendusjuhiste põhimõtetele.

(1) 2010. a põnevamaid kandeid oli Bikini atoll. Foto Liina Jänes (2) Eesti delegatsioon maailmapärandi komitee 34. istungil Brasiilias: Urve Sinijärv, Margus Rava, Mart Kalm, Ülle Reier, Riin Alatalu, Liina Jänes ja Margit Siim